

Boeckai István emléke.

A befejezett tridenti zsinaton magasan fölemelte büszke fejét a kegyetlen kath. reactió. A kiirtással fenyegető francia polgárháború s a rá következő 1572-iki Szent-Bertalan-éj borzalmai megtaníták a pápa híveit, mint kell kezelni a világi hatalmat ezután a három-egy, pokolból fölhozott pogány Cerberusnak nagyobb dicsőségére. Erdély bigott kath. fejedelme is már 1572-ben hívta országába a bejönni nem merő zsidókat. Ezek őrszemmel látták el az ország határát s ott vártak a jobb alkalomra.

1575-ben tágabb útát nyit számukra a spanyol lelkű Báthori. Véres boszuval verte le a politikai ellenfeleit s Kolozsvárt 9 főurat mészárolt le a prot. főnemcek megfélemlítése szent céljából.

Legderekből száműzése vagy kiirtása után kiegyezik az unitáriusokkal. Egy-két évre még életet enged nekik s ravaszul meghagyja, hogy az udvarból és fővárosból kitiltott Dávid Ferencz helyett magoknak új püspököt válasszanak. Számítását ezuttal csak Blandrata váltotta be, ki az erdélyi földönfutó nemesség aranyával vette meg urának a lengyel trónt. Az álnok lelkű, „Isten kegyelméből“ Russián, Prussián, Podlachián, Lithvánián is uralkodni készülő páncélos jezsuita most bőséges adót ígért a pogány töröknek, csak hogy ker. lengyel király lehessen s ezen felül még a Jagello törzs utolsó kiszáradt aggszüzének is, ki sirba kísérte őt, sirig tartó hűséget esküdött.

Lelke-teste és becsülete lekötésével így nyitott szabad tért az újabb catholicismusként Lengyelországba is. Üresfejű helytartója, a mindenre kész, szenteskedő Kristóf úr, ezalatt vakmerően kezdte hátrább szorítani Erdélyben a már többé föl nem használható unitáriusokat. Fia méltó nevelésére sárga-fehér lelkű jezsuitát hozat be s Péter Leleszi csakhamar várfogságra juttatja a reformatio eddigi vezérét, Dávid Ferenczet. A kétlelkű Blandrata s a kincset sovárgó Kendi kész eszköz kezökben s a két csalfa renegát a százszoros Judásdíjért kaput tár a Lengyelországból ide is beözönlő jezsuitáknak.

Ezek hű olasz bravója elbánik már 1585-ben az elvénült, de még mindig gazdag Blandratával. Másik hű tanítványuk, az olasz bravónál is nyomorultabb Zsigmond fejedelem, 1594-ben szövetkezik velök a monostori kalvária-kertben a „kereszténység árulóinak“

(totius Christianitatis proditores)¹ álnok kiirtására. Mint előbb 1575-ben, most is 9 legjelesebb főurat és számos nemest zárnak el s a katholicismust Erdélyben fölsegitő Kendipártiak kiontott vére áztatja megint a kolozsvári főpiacot.

Kolozsvár nagy fiának, Bocskainak is jelentős része volt mind e legszentebb mézszárlásban. István lengyel király temetésekor a magyar nemzetnek becsült gyászkövete volt; most, mint Zsigmond komornyika, egész a posványig lesülyed a családi trón féltő megvédésében: a főprofosz undok tisztét teljesíti a halálra szánt áldozatok körében. Naiv bizalommal az üres jezsuita ígéretek iránt, buzgó részt vesz a Habsburg-imádó féleszü rokonnak minden balga vállalatában is. Kijut neki a merész havasalji kalandból, hol 1600 jól fegyverzett zsoldossal jelent meg; de még inkább a csufos temesvári ostromból s a leggyalázatosabb mezőkeresztesi futásból is, hol a részeg vezéreket duhaj katonáikkal együtt egy józan spahi-csapat bódult szaladásra indítja.

A legtehetetlenebb Habsburg-vő leroskadásával — minden ifju erejét a megyesi és beszterczei szász tövistelen rózsákra pazarolta — bitoros bátyja, a legeggyügyübb Báthori jut végre az erdélyi trónra. Itt azonnal kifaragja Boldizsár testvéreinek, valóban pedig saját magának, díszes koporsóját. A két öcskös most bitang árulónak tűnik föl a gyanakvó erdélyiek szemében, mert nagyon is szeretnek vala Prágában mulatni, hol csak a testileg vagy lelkiileg szajhának volt szabad az út a Hradsinba, a félörült Rudolf császár palotájába. Mikor a bitoros fejedelem a félreértett szebeni győzelem elől gyáva futásban elmenekül,² saját hitfelei, a félvad csiki székelyek, kaszabolják le kath. nemes kíséretével együtt. Bocskainak eközben fölébred hiu reménysége: 6000 rabló hajdud küld be az üres trón elfoglalására; de a haramia-csordát kiverik innen a tapasztaltabb rácz, oláh és göbé martalóczok.

Mikor a már kész-örült császár törvényt is mer sujtani a neki nem tetsző protestánsok fejére s a nemesség nyakába vetett olasz selyem hurok a még nem bravo Bocskai nyakára is fojtólag rászorul: csak akkor tér vissza e hősiünknek születésekor itt Kolozsvárt nyert józan esze, mely Kálvin pokoli fertőjében megvesztegetve, annyi éven át csak ördögi úton tévelygett. Most föltámad eddigi bálványképei ellen. András király erős decretumát támasztja föl az eszeveszett bécsi király zsarnoksága ellen. Utolsó megmaradt ezüstitjével Meliusnak előbb Kálvin és Mózes hadi iskolájában, utóbb a török és német katona-akadémián vérük vesztegetésével kitanult „angyalait“ fogadja most sokat ígérő szolgálatába s a rabbá tett magyarság főfő hóhérait, dobos Bastát, pimasz, falánk Belgiosót,

¹ Itt és majd mindenütt forrás az Erdélyi Országgyűlési Emlékek III. kötetének eredeti oklevelei és a Gyulaffy Lestár beces följegyzései.

² Mert az unitár. fővezér, Kornis Gáspár, foglyul esett. Székely Mózes azonban késő estig folytatta az ellenállást.

összes pribék zsoldosaikkal együtt kiveri az országból. Segédül kért tatárai a büszke Bécsországot több napi járó földön át fölégetik s a neveletlen hajduk — uram bocsá! még a felséges császári vadkerteket is összetapossák szilaj paripáik pogány patkóival.

Az ország határain még ezer meg ezer hitvány vérebét sujtotta le a megfordult boszuló görbe kard. Hiába rimáinkodtak akkor immár jámborul esengve: én nem jártam Erdélyben . . .

A futó Basta lengyel lovasokkal raboltatta el Huszt várából, Erdély vérözönéből kihalászott rengeteg kincseit. A szegény, most már jó magyarrá váló hajdu csaknem két évig, gyakran étlen-szomjan, fizetés nélkül, harczolt kitartóan hazájáért. Csak a pazar vérontásra állt végre szóba a porba sújtott magyarral, a gonosz urának még gonoszabb farkasbőrrel bélelt pópás kormánya. Bocskait mihamar a szokott olasz eljárással megmérgezték; de a haldoklását érző fejedelem legott eltávolít magától minden földi gyarló indulatot, s teste végfeloszlásában a lelki nemesség bámulatos magaslatára fölemelkedik, s oda is a maga legteljesebb fönségében.

Mindenekelőtt a 100 év óta hazátlanul bujdosó s török-tatártól tanult erkölcsű, vad ráczokkal vetekedő kegyetlen hajdukot szabad magyar földre telepíté, s rövid idővel azután azokat hazafias, hú, honpolgárokká neveltette.

Ezekkel egyidejűleg a lelki tanítókat is, az eddig megvetett prot. papságot, teljesebb nemesi szabadsággal látta el.

A töröknek eddig szégyen nélkül adózott prágai császárt most a szultán egyenrangú barátjává fölemelte. E rangemelés fejében a pogány császár csak 200,000 (ma mintegy 2 millió) német frt. baksist, ajándékot kötött ki. Ennyire megeurópaiasodott a világrendítő török császárok elgyöngült utóda. Mindezt a zsitvatoroki békében eszközölte Bocskai.

A töröktől ajánlott koronát levette fejről, s a helyett a magyar szabadságnak sziklavárát emelte föl az ismét függetlenné vált erős Erdélyben. Ennek védőbástyáit erősítette meg alkujával a híres bécsi békében.

Hogy e minél hamarább elért örökjó nem volt örökké tartó, köszönhetjük azt először is a nemes örökség-hagyó gyors halálának. Csak az egy Bethlen Gábor, Székely Mózes és Bocskai István méltó utóda, tudta érdeme szerint fölfogni a csak két évig uralkodó fejedelem bölcs intézkedéseit. Ellenben az Erdélyt kizsákmányoló éhes két Rákóczi György és a mindent felfalni törekvő két Apafi (segítve a hasonszőrű Teleki Mihálytól) szokott praedestinatiós bölcsességükkel minden ősi magyar kincsünket megint a jezsuita papzsákokba ejtették.

Még az árva unitáriusoknak is Basta korában minden elvett, s jezsuitáknak adott vagyonát is visszaadta Bocskai. Megkapták érintetlen ugyanakkor elrabolt szép szabadságukat is. De azt már a szintén felszabadult Kálvinbigottsággal szemben nem tudták elérni, hogy a hazáért áldozatkészen kiontott vérükért lelki szabadságukat

a fűlszabadult Magyarországon is egyenlő joggal élvezhessék. Kálvin gonosz ördögei mind elfultak volna a teljes lelki szabadság szemléletétől pokoli irigységükben.

E nemes törekvései jutalmaként köszönhette az első magyar ref. fejedelem azt, hogy „angyalai“ még az „arianusság“ gyanújával is bücsmérelték leggyötrelmesebb, utolsó napjaiban.

Ám azért az unitáriusok ma is büszkén elmondhatják, hogy Erdély legnevezetesebb házában (mert ott született a magyar irodalom is a Heltai ó-vári sajtóján) született nagy fejedelmök fenkölt gondolkozását méltán tulajdoníthatták nekik is, mint a legnemesebb lelkü kolozsvári nagy reformátor, Dávid Ferencz méltó tanítványainak. Mert mit ér a Boesikai, sőt akár Mátyás király összes véres dicsősége a legfenköltebb lelkü, napként világító lángelmével szembe hasonlítva? És még egy kálvinista elleneitől eltagadt örök érdeme tűnik szembe e lelki nagyságunknak: az egy Istenben bizó győzhetetlen bátorságát Boesikai lelkes táborának „Erős várunk néküink az Isten“ harsány riadója gyujtotta fel. E német dallamu fenséges himnuszszal verték le ellenállhatatlan erővel a Luthertől indult protestantismus kiirtására föltámadt rajongó kath. hordákat. És e legszebb harezi indulót, Boesikai „angyalainak“ kedvelt nótáját, a mi legnemesebb vértanunk, Dávid Ferencz költötte nagy lelkében igazán magyarrá, a boldogult Luther hagyatékának legdrágább kincseiből gondosan kiválasztva.¹

¹ Dávid másik szép énekét, a lelki szabadság lelkes dicséretét, szintén átvették tőlünk a kálvinisták. („Adjunk hálát mindnyájan Az Atya Úr Istennek“.) Meg van mindkettő Szegedi G. énekes könyvében. „Erős várunkat“ később elvették Luther miatt. Az unitáriusok ellenben mindkét éneket máig megtartották igaz kegyeletben.

DERSI K. FERENCZ.

IRODALMI ÉRTESÍTŐ.

Emlékjelek, bizonyosságok. Irta *Radácsi György* sárospataki theol. tanár. VII. 339 lap. Ára 5 kor. Trocsányi Bertalan könyvkereskedő bizománya. Sárospatak. — Több évről összegyűjtött dolgozatok, melyeket írójuk nagyobb részint a „Sárospataki Lapok“-ba írt. Az emlékjelek nekrologok és életrajzok; a bizonyosságok különféle alkalmakkor tartott beszédek. Megérdemelték az összegyűjtést. Protestáns jelcsek képe elevenedik meg az olvasó előtt; meleg színnel szépen rajzolt képek, melyek benyomást hagynak hátra. Mintegy harmincz nagyobb és kisebb ilyen képet tartalmaz a kötet, nagyobb részt a tiszánimeni egyházkerület férfiaiáról, s a kik nem azok közül valók, Török Pálról, Nagy Péterről és Balagi Mórról. A sárospataki főiskola nagyhirű tanárai, Hegedüs László, Mitrovich Gyula, Warga Lajos terjedelmesebb méltatásban részesülnek. — A bizonyosságok tiz, ünnepélyeken s iskola megnyitáskor mondott beszéd, részint tanulmány, tudományos becsü tanulmány, melyek az előbbiekkal együtt mind a protestantismus szeretetéről és annak erejéről tesznek figyelmet és elismerést érdemlő tanúságot.

»**Philosophie in Ungarn**« czimmel *dr. Rácz Lajos* sárospataki tanár, több philosophiai értekezés érdemes szerzője, Wundt lélektanának magyarra átültetője, az Überweg—Heinze-féle „Grundriss der Geschichte der Philosophie“ IV. kötetének 10. kiadásában 8 sűrűn nyomott oldalra terjedő czikket írt, a mely a böleselmi kísérleteket Apáczai Csere Jánostól napjainkig elismerésre méltó alapossággal és pontossággal ismerteti. A czikk különnyomatban is megjelent. Rácz a neki kiszabott téren a lehető legtöbbet nyújtott. A böleselem magyar művelői közt a legújabb időről a „legmélyebb és legönállóbb gondolkodóknak“ Brassait, Böhmöt, Alexandert, Picklert és Palágyit mondja. Kant, Fichte, Schelling, Schopenhauer és Comte magyar követőit ismerteti, vázolja az erkölestan, jog- és vallásböleselet terén működők munkásságát, „aránylag önálló“ működést